

Sytuacja gospodarstw owczarskich na Podlasiu ze szczególnym uwzględnieniem ras zachowawczych owiec

The situation of sheep farms in Podlasie region with special regard to conservation breeds of sheep

Bogdan Klepacki, Tomasz Rokicki

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Katedra Logistyki

Streszczenie. Celem artykułu było przedstawienie zmian produkcji owczarskiej w kraju i na terenie Podlasia, z uwzględnieniem ras zachowawczych owiec. Badania dotyczyły lat 2005–2018, zaś źródła materiałów stanowiły dane GUS i RZHOiK w Białymstoku. W skali kraju dominujące znaczenie w produkcji owczarskiej miało województwo małopolskie, ale systematycznie rosła pozycja województw wschodnich: podlaskiego, podkarpackiego, warmińsko-mazurskiego i lubelskiego. W latach 2005–2017 zwiększył się poziom koncentracji produkcji żywca jagnięcego. Na Podlasiu zmiany liczebności owiec były nieznaczne, ale zmieniła się struktura utrzymywanych ras. Wzrósł udział owiec objętych ochroną zasobów genetycznych z 10% w 2003 r. do 65% w 2018 r., co wynikało ze stosowania wysokich stawek dopłat. Dominowała owca rasy wrzosówka. Rolnicy prowadzący produkcję owczarską na Podlasiu mają problemy wynikające z małego popytu krajowego na jagnięcinę. Inna grupa problemów wynika z sezonowości produkcji, niejednorodnej jakości jagniąt i tusz.

Słowa kluczowe: region Podlasie, produkcja owczarska, hodowla owiec, rasy zachowawcze

Abstract. The purpose of the article was to present changes in sheep production in the country and in Podlasie, including conservative breeds of sheep. The research concerned the years 2005–2018, and the sources of materials were GUS and RZHOiK data in Białystok. On the national scale, the Małopolskie Voivodeship had a dominant role in sheep production, but the position of the eastern voivodships: Podlasie, Podkarpackie, Warmian-Masurian and Lubelskie grew systematically. In the years 2007–2017, the concentration of lambs production increased. In Podlasie, changes in the number of sheep were insignificant, but the structure of maintained breeds changed. The share of sheep covered by genetic resources protection increased from 10% in 2003 to 65% in

Adres do korespondencji – Corresponding authors: Prof. dr hab. inż. Bogdan Klepacki, dr hab. inż. Tomasz Rokicki, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Katedra Logistyki, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa; e-mail: bogdan_klepacki@sggw.pl; tomasz_rokicki@sggw.pl

2018, which resulted from the application of high subsidy rates. Sheep sheep dominated. Farmers who run sheep production in Podlasie have problems resulting from low domestic demand for lamb. Another group of problems results from the seasonality of production, non-uniform quality of lambs and carcasses.

Keywords: Podlasie region, sheep production, sheep breeding, conservative breeds

JEL Codes: Q12, Q13, Q18, R58

Wstęp

Apogee of sheep production in Poland occurred in the 1980s, when the sheep flock numbered about 5 million head (Niżnikowski, 1994). The introduction of market economy negatively affected agriculture, and especially sheep production (Niżnikowski, 1996). The most important cause of the decline in sheep production was the liquidation of subsidies for wool and the drop in the price of raw wool on international markets (Niżnikowski, 2003; Rokicki, 2005b). As a result of these changes, the most important product obtained from sheep was meat, while wool lost its significance (Komorowska, 2002; Niżnikowski, 2011). Many farmers who kept sheep turned to more profitable agricultural activities, and on the market there remained a small number of producers associated with sheep (Rokicki, 2004). In connection with this, attempts were made to curb the decline and rebuild the sheep flock. Introduced, among others, programs in the Ministry of Agriculture and Rural Development: *Program poprawy plenności i Program doskonalenia pogłowia owiec do roku 2010* (Niżnikowski, 2005). However, the goals set in them were not achieved, because systematically budgetary funds for sheep producers from the Fund for the Development of Biological Resources, from which subsidies were paid to producers of sheep (Berdychowska et al., 2004).

In the early 1990s, the decline of the sheep flock was almost catastrophic. Only in 1991 there were 1.4 million head, in 1992 about 0.9 million, and in 1993 about 0.5 million. Changes in sheep production had the same direction as changes in the flock, but they were not so drastic. As a result of the reduction of the number of animals, more animals were destined for slaughter. The decline of the sheep flock was curbed in 2001. In the market at that time, 60–70% of the total sheep production was destined for slaughter, while for self-sufficiency of households it remained 30–40%. In the following years, the flock and sheep production remained at a similar level (Rokicki, 2005a, 2006a, 2006b, 2007, 2008a).

The sheep flock was closely related to the level of support for sheep production (Klepacki, 2005; Rokicki, 2015a, 2015c, 2015d, 2016, 2017). As a result of the action of the Rural Development Programs, subsidies for sheep production were introduced, in the form of a subsidy per ewe. The Ministry of Agriculture and Rural Development in the perspective of the EU budget (years 2015–2020) provided a subsidy of 25 euros per ewe. The amount of the subsidy was variable, as the total amount of funds was distributed proportionally to the number of registered ewes (Rokicki, 2015b). As a result of this support, there was an increase in the sheep flock, but the scale of changes was small.

Sheep production in Poland is just defined as a complementary activity in relation to other agricultural activities. However, sheep compete with cattle and goats. Sheep have characteristics that predispose them to be bred for long-term

użytkach zielonych na glebach słabych i trudno dostępnych, co stanowi o ich przewadze (Rokicki, 2008b). Najtaniej jest hodować owce w obszarach górskich, jednak ta działalność jest prowadzona na terenie całego kraju (Musiał i Musiał, 2016). Na Podlasiu owce zagospodarowują trwałe użytki zielone na glebach klasy V i VI. W Wielkopolsce zwierzęta te doskonale wykorzystują pasze uboczne i gorszej jakości, np. z produkcji buraków cukrowych. Ogólnie stosuje się wiele systemów i technologii produkcji (Borys, 2006; Klepacki i Rokicki, 2006, Szymanowska i in., 2014).

Cel, materiał i metody

Celem artykułu było przedstawienie zmian produkcji owczarskiej na terenie województwa podlaskiego, z uwzględnieniem ras zachowawczych owiec. Poza celem głównym sformułowano następujące cele szczegółowe: przedstawienie kierunków zmian pogłowia owiec w Polsce, ukazanie zróżnicowania regionalnego produkcji owczarskiej w Polsce, przedstawienie stanu i dysproporcji w pogłowie owiec w województwie podlaskim, ukazanie znaczenia ras zachowawczych owiec na Podlasiu, a także problemów gospodarstw owczarskich z terenu województwa podlaskiego. Badanie przeprowadzono w dwóch etapach. W pierwszym obejmowało ono cały obszar Polski, z podziałem na województwa. W drugim etapie skupiono się na Podlasiu, czyli obszarze będącym w zasięgu działania Regionalnego Związku Hodowców Owiec i Kóz z siedzibą w Białymstoku (RZHOiK). Dane do badań dotyczyły lat 2005–2018. Źródła materiałów stanowiły: literatura przedmiotu, dane GUS i RZHOiK w Białymstoku. Do analizy i prezentacji danych wykorzystano metodę opisową, tabelaryczną, graficzną, współczynnik koncentracji Giniego, analizę koncentracji za pomocą krzywej Lorenza.

Ochrona ras zachowawczych owiec w Polsce

W Polsce część ras owiec jest objęta *Programem ochrony zasobów genetycznych*. Są to rasy zagrożone, poddane ocenie użytkowej i wpisane do ksiąg głównych zarodowych. Liczebność minimalna owiec matek w stadzie jest uzależniona od rasy. Minimum 10 owiec matek trzeba utrzymywać dla ras kamieniecka, korideil, merynos barwny, olkuska, pomorska, świniarka, wielkopolska, wrzosówka, uhruska, żelaźnieńska. Z kolei 15 owiec matek to minimum dla ras cakiel podhalański, czarnogłówka, polska owca góraska odmiany barwnej, polska owca pogórza. W przypadku owiec rasy merynos polski minimalna liczba matek jest większa i wynosi 30 sztuk. Ogółem ochroną w ramach programu było objętych 15 ras owiec. Hodowca owiec może ubiegać się o przyznanie płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej PROW 2014–2020 – owce. W pakiecie 7 w zakresie Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt, przewidziano stawkę dopłat w wysokości 360 zł do owcy matki rasy zachowawczej. Płatności te są przyznawane corocznie przez 5 lat. Okres ten wiąże się też z obowiązkiem spełnienia zobowiązań związanych z tym pakietem. Rolnicy, aby przystąpić do pakietu, muszą posiadać plan działalności rolno-środowiskowej wykonany przez uprawnionego do tego doradcę (Ochrona..., 2019). Płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna może zostać przyznana,

jeżeli rolnik utrzymuje wpisane do księgi hodowlanej owce matki poszczególnych ras zachowawczych, zaś łączna powierzchnia posiadanych przez rolnika gruntów rolnych wynosi co najmniej 1 ha. Zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne jest realizowane w ramach jednej rasy lokalnej zwierząt. Rolnik może jednocześnie realizować więcej niż jedno zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne (Działanie..., 2019).

W 2018 r. programem ochrony zasobów genetycznych objętych było prawie 67 tys. owiec matek, co stanowiło 24,1% pogłowia owiec w Polsce (tab. 1). W ogólnej liczbie aktywnej populacji macierek udział matek ras zachowawczych wynosił aż 40,3%. Można wnioskować na tej podstawie, że produkcja owczarska w dużej części była zagrożona wyginięciem. Praktycznie jednak w wielu przypadkach populacja w ramach danej rasy objętej programem była już duża i liczyła nawet 8 tys. sztuk.

Tabela 1. Liczba stad i owiec matek objętych ochroną zasobów genetycznych w 2018 r.
Table 1. Mother flocks and sheep number under the protection of genetic resources in 2018.

Rasa owiec / Sheep breed	Liczba stad Number of flocks	Liczba matek ogółem Total number of mothers	Średnia liczba matek w stadzie Average number of mothers in a flock
wrzosówka	107	8264	77
pomorska / pomeranian	102	8092	79
cakiel podhalański / Podhale sheep	112	7874	70
wielkopolska	62	7850	127
merynos polski w typie starym old Polish merino	56	7595	136
uhruska	126	7458	59
kamieniecka	59	5574	94
czarnogłówka / blackface	53	2757	52
świniarka	39	2161	55
górska odmiany barwnej mountain variety of color	34	1970	58
koridel	29	1941	67
żelaźnieńska	25	1916	77
olkuska	54	1291	24
pogórza	17	1254	74
merynos odmiany barwnej merino of the colorful variety	9	738	82
Razem / Together	884	66735	75

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Ochrona ras rodzimych – owce (pobrane: 04.05.2019) z: <http://owce.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl>

Source: Author's study based on Protection of native breeds – sheep (retrieved: 04.05.2019) from: <http://owce.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl>

Dla rolników utrzymywanie zwierząt objętych dotacją często decydowało o opłacalności produkcji. Niektórzy hodowcy mniejszą uwagę (co nie jest właściwe) zwracali na odchów jagniąt, gdyż główne źródło przychodów stanowiła dotacja. Średnia liczba zwierząt w stadzie była też wysoka, co świadczy, że producenci rolni starali się utrzymywać jak największą liczebność matek. Często osiągnęli zgodę na zwiększenie limitu.

W Regionalnym Związku Hodowców Owiec i Kóz z siedzibą w Białymstoku (RZHOiK) w 2018 r. utrzymywano 7 ras objętych ochroną zasobów genetycznych, a mianowicie: czarnogłówka, olkuska, koridel, żelaźnieńska, kamieniecka, świniarka i wrzosówka.

Owca czarnogłówka zaliczana jest do ras mięsnych wytworzonych w Polsce na drodze krzyżowań rozpoczętych w 1860 r. Od 1922 r. zaczęto używać tej nazwy i wtedy utworzono dla czarnogłówki księgi hodowlane. Rasa została objęta ochroną w 2015 r.

Owca olkuska została wytworzona w rejonie dawnego powiatu olkuskiego. Należy do owiec długowłnistych. Wydzielenie tej rasy nastąpiło z chwilą powstania ksiąg hodowlanych w 1988 r. Rasa została objęta ochroną w 2005 r.

Polskie owce nizinne typu koridel (corriedale) zostały wytworzone w latach 50. XX wieku. Od 1979 r. funkcjonuje obecna nazwa rasy. Charakteryzują się dużą wydajnością wełny, przy zachowaniu cech mięsnych. Rasa została objęta ochroną w 2005 r.

Owce żelaźnieńskie zostały wytworzone w Rolniczym Zakładzie Doświadczalnym w Żelaznej należącym do SGGW. Prace rozpoczęto w 1953 r. Charakteryzują się one wysokim poziomem cech rozrodu, wydajności wełny i dobrymi parametrami tucznyimi. Rasa została objęta programem w 2005 r.

Prace nad wytworzeniem owiec kamienieckich trwały od 1954 r. W 1972 r. zaczęto stosować nazwę odmiana kamieniecka polskiej owcy długowłnistej. Owca była doskonała w kierunkach wełnisto-mięsny i wełnisto-plenny. Współcześnie rasa ta reprezentuje typ wełnisto-mięsny i jest przystosowana do warunków surowego klimatu północno-wschodniej Polski. Owca kamieniecka została objęta programem w 2005 r.

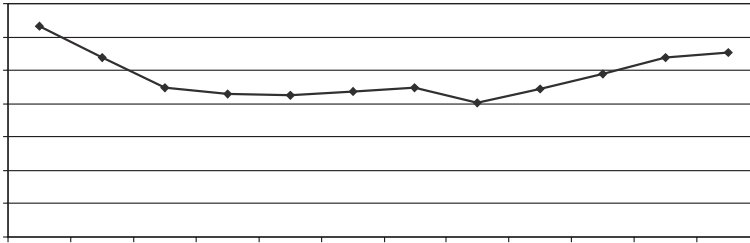
Owce świniarki są rodzimą prymitywną rasą występującą na terenie Europy Środkowej i Zachodniej. Była ona już bliska wyginięcia. W 1987 r. na bazie 17 maciorek i 3 tryków rozpoczęto prace nad uratowaniem tej rasy. Owce doskonale przystosowują się do lokalnych warunków środowiskowych, mają minimalne wymagania paszowe oraz są bardzo odporne na choroby. Stanowią cenny zestaw genów do krzyżowań nad wytworzeniem nowych ras. Owce tej rasy zostały objęte ochroną w 2005 r.

Owce wrzosówki wywodzą się z północnych owiec krótko ogoniastych. Jest to najstarsza rodzima rasa owiec w Polsce. W latach 50. XX wieku stanowiła około 25% populacji owiec północno-wschodnich kresów Polski. W latach 1972–1973 rozpoczęto prace nad uratowaniem tej rasy od wyginięcia. Zaletą wrzosówek jest dobra jakość skór owczych, asezonalność, wysoka plenność. Wadą jest słaba użytkowość mięsna i długi okres tuczu (Ochrona..., 2019).

Produkcja owczarska w Polsce

Produkcja mięsa jagnięcego zależy od wielu czynników, takich jak sposób żywienia zwierząt, rasa, czy wydajność poubojowa. Najważniejszym czynnikiem jest pogłowie owiec. Niewielkie spadki liczby owiec w Polsce następowały do 2009 r. (ryc. 1).

Następnie był okres stagnacji i niewielki spadek w 2014 r. Od 2015 r. pogłowie owiec stale wzrastało. Należy przypuszczać, że jedną z przyczyn takiej tendencji stała się wypłacana premia do owiec matek (około 25 euro na sztukę), co spowodowało zwiększanie liczby zwierząt w gospodarstwach.

Ryc. 1. Pogłowie owiec w Polsce w latach 2007–2018 (według stanu z grudnia)

Fig. 1. Sheep population in Poland in 2007–2018 (as of December)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Source: Author's study based on CSO data

W latach 2007–2018 około 30% pogłowia owiec utrzymywano w województwie małopolskim (tab. 2). Ten region jest predysponowany do produkcji owczarskiej ze względu na duży udział gruntów w terenach górskich, które nie mogą być wykorzystane w inny sposób, niż poprzez spasanie przez owce. W okresie tym nastąpiły zmiany w strukturze pogłowia owiec w poszczególnych województwach. Drugą pozycję straciło województwo wielkopolskie na rzecz podlaskiego. Pewnym wytłumaczeniem może być konieczność zastępowania w gospodarstwach świń właśnie owcami. Podlasie należy do obszaru objętego chorobą ASF. Owce mogłyby być alternatywą dla rolników, lepszą od bydła mlecznego, gdyż produkcja owczarska nie wymaga dużych nakładów kapitałowych i charakteryzuje się mniejszymi wymogami. Swoją rolę w krajowym pogłowie owiec zwiększyły też województwa podkarpackie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie. Jedynym wyjątkiem ze ściany wschodniej Polski było województwo lubelskie, które utrzymało podobną liczebność owiec. W pozostałych województwach Polski na ogół następowało zmniejszenie pogłowia owiec.

Kolejnym ważnym aspektem chowu owiec jest produkcja materiału rzeźnego. W tym przypadku przewaga województwa małopolskiego nie była tak znacząca (tab. 3). Natomiast województwa tzw. ściany wschodniej Polski, jak podlaskie i lubelskie, znacznie zwiększyły produkcję żywca. Wprowadzono tu rasy mięsne i stosowano krzyżowanie z wykorzystaniem tryków ras mięsnych. Następował także transfer zwierząt, np. jagnięta z województwa mazowieckiego i lubelskiego były skupowane przez związek podlaski.

Do określenia stopnia koncentracji pogłowia owiec w ujęciu wojewódzkim zastosowano współczynnik Giniego. Przyjmuje on wartości w przedziale od 0 do 1. Wynik zbliżony do 1 oznacza bardzo dużą koncentrację pogłowia, zaś zbliżony do 0 świadczy o rozproszeniu zwierząt w wielu województwach. Współczynnik Giniego obliczony dla roku 2018 z próby wyniósł 0,45, zaś estymowany współczynnik dla populacji 0,49.

Tabela 2. Udział województw w krajowym pogłowie owiec w tys. sztuk w latach 2007–2018
Table 2. Share of voivodships in the national sheep population in thous. pieces in the years 2007–2018

Województwa Voivodeships	Udział województw w krajowym pogłowie owiec w latach (%) Share of voivodships in the national sheep population in years (%)											
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
dolnośląskie	3,80	3,79	4,18	3,74	4,11	4,10	4,09	4,94	4,61	5,02	5,51	4,24
kujawsko-pomorskie	7,13	6,53	7,51	7,51	6,82	5,91	5,53	4,49	4,58	4,29	2,50	2,78
lubelskie	6,88	5,93	5,41	6,03	6,06	6,68	6,73	5,56	5,89	6,08	6,83	6,85
lubuskie	1,27	1,54	2,07	1,98	1,96	1,94	1,88	2,37	2,64	2,02	2,26	1,65
łódzkie	6,94	7,38	7,75	7,20	6,10	5,68	3,93	4,40	4,51	5,33	5,23	4,71
małopolskie	29,43	31,88	27,03	25,53	25,57	27,10	28,48	28,68	28,46	32,14	31,91	32,17
mazowieckie	3,93	2,85	2,42	2,71	2,73	2,67	2,87	2,84	2,65	2,65	2,31	2,76
opolskie	0,63	0,78	0,96	1,10	0,96	0,92	1,32	1,02	0,99	0,87	1,06	0,69
podkarpackie	4,72	4,87	6,19	7,17	7,88	7,02	5,80	6,47	7,06	7,65	7,02	6,80
podlaskie	6,53	6,09	7,71	7,97	8,68	9,37	8,83	8,37	8,66	8,09	9,68	9,87
pomorskie	4,09	4,29	4,48	5,30	5,94	5,99	7,76	7,03	6,37	5,75	5,83	5,88
śląskie	5,77	5,94	5,30	5,66	4,92	5,11	4,93	4,75	4,91	5,16	4,97	4,03
świętokrzyskie	0,98	1,29	1,48	1,48	1,23	1,04	1,29	1,80	1,86	1,92	1,60	2,68
warmińsko-mazurskie	2,63	3,40	3,08	3,44	3,73	3,94	4,71	4,32	4,19	4,16	2,71	5,45
wielkopolskie	13,09	11,48	12,14	10,77	10,58	9,61	8,88	10,20	9,94	6,95	8,52	7,58
zachodniopomorskie	2,19	1,97	2,28	2,60	2,75	2,93	2,99	2,76	2,67	1,92	2,05	1,87

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS
 Source: Author's study based on CSO data

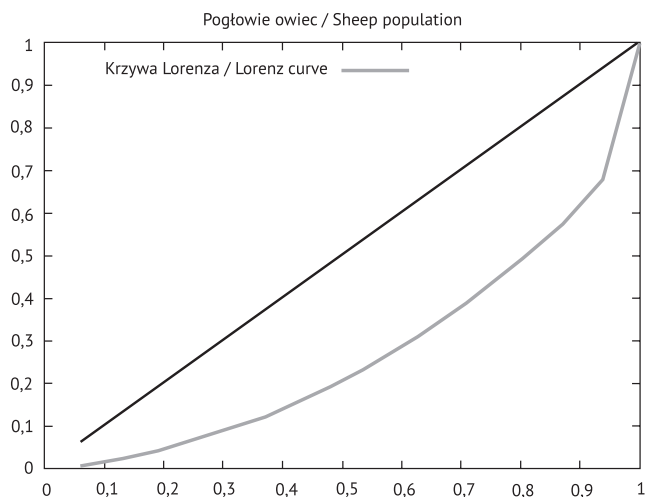
Tabela 3. Udział województw w krajowej produkcji żywca jagnięcego w latach 2000–2017 (w tonach wagi żywej)**Table 3.** Share of voivodships in the national production of live lamb in 2000–2017 (in tonnes of live weight)

Województwa Voivodeships	Udział województw w produkcji żywca jagnięcego w latach Share of voivodships in the production of live lamb in years					
	2000	2005	2010	2015	2016	2017
dolnośląskie	3,77	5,79	3,94	3,57	2,89	4,33
kujawsko-pomorskie	8,15	1,94	1,79	7,61	7,15	7,71
lubelskie	8,45	13,00	10,78	9,63	9,27	11,55
lubuskie	0,83	0,10	0,95	0,50	0,14	0,11
łódzkie	5,72	7,03	4,20	3,57	2,78	5,95
małopolskie	17,10	22,18	19,22	20,27	16,49	14,36
mazowieckie	0,80	4,37	3,02	4,84	14,25	8,20
opolskie	1,17	0,83	0,44	1,43	1,08	1,06
podkarpackie	4,61	3,77	4,12	6,22	4,62	3,10
podlaskie	8,82	8,85	13,64	11,73	10,47	14,36
pomorskie	4,50	6,91	7,91	9,08	9,06	8,55
śląskie	7,76	4,40	5,81	4,79	7,07	4,72
świętokrzyskie	1,78	0,18	0,44	0,80	1,30	1,23
warmińsko-mazurskie	5,75	3,83	3,46	5,42	5,12	5,10
wielkopolskie	18,49	14,79	19,12	7,40	6,78	7,50
zachodniopomorskie	2,31	2,03	1,18	3,11	1,52	2,18

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Source: Author's study based on CSO data

Oznacza to średnią koncentrację pogłowa owiec w jednym lub kilku województwach Polski. Zróznicowanie produkcji przedstawiono dodatkowo za pomocą krzywej koncentracji Lorenza (ryc. 2). W 2007 r. współczynniki Giniego były wyższe, bo wynosiły odpowiednio 0,47 z próby i 0,50 estymowany dla populacji. Oznacza to, że koncentracja pogłowa owiec w kraju zmniejszała się. Podobne obliczenia wykonano dla produkcji żywca jagnięcego. W 2005 r. obliczony z próby współczynnik Giniego wyniósł 0,39, zaś estymowany współczynnik dla populacji 0,41. W 2017 r. współczynnik z próby wyniósł 0,48, zaś estymowany 0,52. Oznacza to wzrost koncentracji produkcji żywca jagnięcego w kilku województwach. Poziom koncentracji był podobny jak dla pogłowa owiec, jednak z analizy danych wynika, że nieznacznie inne województwa były w czołówce pod względem pogłowa i produkcji żywca rzeźnego.

Ryc. 2. Krzywa koncentracji Lorenza dla pogłowia owiec w województwach Polski w 2018 r.
Fig. 2. Lorenz concentration curve for sheep population in voivodships of Poland in 2018

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

Gospodarstwa owczarskie na Podlasiu

Na Podlasiu produkcję owczarską nadzoruje i wspiera Regionalny Związek Hodowców Owiec i Kóz z siedzibą w Białymstoku (RZHOiK). W związku zrzeszeni są rolnicy, którzy utrzymują co najmniej 10 sztuk matek w stadzie. W 2018 r. pod nadzorem Związku było łącznie 11,3 tys. matek, co stanowiło około 90% wszystkich maciorek. W latach 2003–2018 w województwie było około 10–12 tys. matek (tab. 3). Liczebność po wstąpieniu Polski do UE wzrosła, później pogłowie owiec się ustabilizowało. Nastąpiły jednak zmiany w strukturze utrzymywanych zwierząt, czyli zwiększyła się liczba owiec ras zachowawczych. Należy dodać, że nie wszystkie owce ras zachowawczych były objęte dopłatami, ponieważ obowiązywały limity. Małą część stanowiły matki utrzymywane w stadach towarowych. Populacja owiec ras zachowawczych w 2003 r. stanowiła 9,8% owiec objętych nadzorem związku, w 2008 r. – 30,8%, w 2013 r. – 53,2%, a w 2018 r. – 64,4%. Można więc stwierdzić, że tylko dzięki rasom zachowawczym została utrzymana populacja owiec na terenie Podlasia. Zachętą do hodowli była wysoka stawka dotacji do owiec matek.

W przypadku owiec ras zachowawczych liczba maciorek w stadzie w 2003 r. była bardzo wysoka. W momencie uruchomienia programu ochrony zasobów genetycznych wiele gospodarstw nastawiło się na owce, szczególnie wrzosówkę. Początkowo limity były małe, stąd w 2008 r. średnio w stadzie było 61 matek. W kolejnych latach liczebność stad zachowawczych wzrastała, a zmniejszała się liczba matek w stadach innych niż zachowawcze. W 2003 r. średnio w takim stadzie utrzymywano 32 matki, w 2008 r. – 39 sztuk, w 2013 r. – 29 sztuk, a w 2018 r. już tylko 21 matek. Jeżeli dalej zostanie

utrzymana taka tendencja, to na terenie Podlasia będą tylko owce ras zachowawczych. Przy tak małym поголовiu owiec nasuwa się wniosek, że wszystkie rasy owiec utrzymywanych w Polsce powinny wkrótce zostać objęte ochroną genetyczną.

Tabela 4. Liczba stad i owiec matek w RZHOiK w Białymstoku

Table 4. Number of herds and mother sheep in RZHOiK in Białystok

Lata Years	Liczba stad / Number of flocks		Liczba matek / Number of mothers		Średnia liczba matek w stadzie / Average number of mothers in a herd	
	ogółem altogether	zachowawcze conservative	ogółem altogether	zachowawcze conservative	ogółem altogether	zachowawcze conservative
2003	308	8	10803	1059	35	132
2008	286	63	12493	3842	44	61
2013	279	77	12480	6638	45	86
2018	271	78	11316	7284	42	93

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych RZHOiK w Białymstoku

Source: Author's study based on data from RZHOiK in Białystok

W latach 2003–2018 zmieniała się struktura ras zachowawczych na terenie Podlasia. Ogólnie systematycznie przybywało owiec, jak i wprowadzane były nowe rasy. W 2003 r. były to owce rasy wrzosówka i koridel, a w 2018 r. już siedmiu ras. Ciągłe dominuje wrzosówka, ale jej udział zmniejszał się, zarówno w zakresie liczby stad, jak i matek. W 2018 r. utrzymywano wrzosówkę w 60 stadach, koridel w 7, żełaźnińską w 5, kamieniecką w 3, a pozostałe rasy w pojedynczych stadach.

Tabela 5. Struktura owiec ras zachowawczych pod względem liczba stad i owiec matek w RZHOiK w Białymstoku

Table 5. Structure of conservative breed sheep in terms of the number of flocks and mother sheep in RZHOiK in Białystok

Rasy zachowawcze Conservative breeds	Udział rasy zachowawczej w The share of the conservative race in	
	liczbie stad number of flocks	liczba matek ogółem total number of mothers
rok 2003 / year 2003		
koridel	12,5	5,9
wrzosówka	87,5	94,1
rok 2008 / year 2008		
koridel	4,8	5,5
wrzosówka	93,7	91,3
żełaźnińska	1,6	3,2

Tabela 5. cd. / Table 5. cont.

Rasy zachowawcze Conservative breeds	Udział rasy zachowawczej w The share of the conservative race in	
	liczbie stad number of flocks	liczba matek ogółem total number of mothers
rok 2013 year 2013		
koridel	9,1	7,7
wrzosówka	84,4	85,4
żeleźnińska	3,9	4,9
kamieniecka	1,3	1,6
olkuska	1,3	0,5
rok 2018 / year 2018		
koridel	9,0	7,6
wrzosówka	76,9	81,4
żeleźnińska	6,4	5,9
kamieniecka	3,8	3,0
olkuska	1,3	0,5
Czarnogłówka / blackface	1,3	0,8
świniarka	1,3	0,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych RZHOiK w Białymstoku

Source: Author's study based on data from RZHOiK in Białystok

Problemy gospodarstw owczarskich na Podlasiu

Produkcja owczarska na Podlasiu podlegała zmianom strukturalnym. Mimo że liczba matek i stad była stabilna, to zmieniła się struktura utrzymywanych zwierząt. Jednak nadal dominuje wrzosówka, a więc owca prymitywna, o słabych cechach tucznych. Rolnicy mają problemy ze sprzedażą tych zwierząt, bo ciężko jest utuczyć jagnięta do wagi oczekiwanej przy sprzedaży. Tucz trwa nawet kilka miesięcy dłużej niż przy rasach ogólnoużytkowych i mięsnych. Drugim problemem jest barwa mięsa, która przypomina dziczyznę. Większość konsumentów i nabywców nie lubi takiego mięsa, stąd rolnicy często sprzedają jagnięta po niskich cenach. Rekompensatę za to otrzymują w postaci wysokiej dotacji do matki. Dokonują też krzyżowania trykiem mięsnym matek nieobjętych programem, co poprawia cechy tuczne jagnięt. Matki objęte programem nie mogą być jednak w taki sposób kryte, ze względu na potrzebę zachowania czystości rasowej.

Dużym problemem rolników jest również zbyt jagnięt. Produkcja ta ma charakter sezonowy, co powoduje, że np. w okresie kwiecień–czerwiec jest dużo jagnięt, a w grudniu ich brakuje. W rezultacie rolnicy często w kwietniu decydują się na sprzedaż jagnięt w mniejszym standardzie wagowym i po niższej cenie na eksport. Odbiorcy

krajowi oczekują wyższej masy ciała jagniąt. Kolejnym problemem zgłaszanym przez rolników jest stagnacja cen na żywiec jagnięcy. Jagnięcina oferowana w sklepach, marketach, restauracjach należy do jednego z najdroższych gatunków mięsa. Wysoka jakość tego mięsa, przewyższająca inne dostępne na rynku, nie jest znana w szerokim zakresie. Tylko osoby świadome znają prozdrowotne właściwości jagnięciny. Brakuje akcji promocyjnej. Dodatkowo krajowe mięso jagnięce jest wyższej jakości niż importowane z Nowej Zelandii. Dystrybutorzy decydują się jednak na tańsze mięso z importu, ale spełniające pewne standardy, bowiem problemem polskich producentów jest niejednorodna jakość tusz. Na rynku występują bowiem równolegle tusze jagniąt ras wrzosówka i pochodzących z krzyżowań towarowych lub ras mięsnych. Sytuację pogarsza to, że nie ma odpowiednich struktur rynkowych. Obecne związki owczarskie mają przestarzałą strukturę, brak im zasobów i raczej skupiają się na przetrwaniu niż na rozwoju. Jednocześnie wełna stała się surowcem odpadowym, jej cena jest niska i pokrywa jedynie koszty strzyży. Wszystkie te słabości sumują się i powodują marazm w całym sektorze owczarskim.

Z punktu widzenia gospodarstw problemem jest starzenie się rolników i brak następców. Młodzi ludzie wybierają wygodne życie w mieście. Gospodarstwa owczarskie muszą też konkurować o ziemię i inne zasoby z gospodarstwami mleczarskimi, zbożowymi i innymi bardziej wyspecjalizowanymi. Produkcja owczarska jest także trudniejsza do zmechanizowania, a aktualnie istnieje problem ze znalezieniem ludzi do pracy na wsi. Gospodarstwa owczarskie zostały też wyłączone z możliwości ubiegania się o wsparcie przy inwestycjach, preferowane są gospodarstwa mleczne i trzodowe.

Podsumowanie

1. Produkcja owczarska osiągnęła największe znaczenie w Polsce w latach 80. XX wieku. Wraz z transformacją gospodarczą nastąpił spadek pogłowia owiec, na początku bardzo drastyczny, a później wolniejszy. W produkcji owczarskiej dominowało województwo małopolskie, w którym utrzymywano co trzecią owcę w kraju. Współcześnie wzrosło znaczenie województw z Polski Wschodniej, takich jak podlaskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie i lubelskie.
2. W latach 2005–2017 zwiększyła się koncentracja produkcji żywca jagnięcego, jednak występowały duże regionalne dysproporcje w pogłowiu owiec w Polsce. Poziom koncentracji produkcji żywca był podobny jak dla pogłowia owiec, jednak z analizy danych wynika, że nieznacznie inne województwa były w czołówce pod względem pogłowia i produkcji żywca rzeźnego.
3. Na Podlasiu w latach 2003–2018 utrzymywano około 10–12 tys. owiec matek. W badanym okresie zmieniła się struktura utrzymywanych ras, zwłaszcza wzrósł udział owiec objętych ochroną zasobów genetycznych. Dominowała owca rasy wrzosówka, zarówno pod względem liczby matek, jak i stad.
4. Rolnicy prowadzący gospodarstwa owczarskie na Podlasiu mają problemy, które utrudniają im działalność. Należą do nich m.in.: sezonowość produkcji, niski popyt na krajową jagnięcinę oraz gorsze jakościowo tusze jagniąt zachowawczej

rasy wrzosówka. Jednakże gospodarstwa utrzymujące rasy zachowawcze są w relatywnie lepszej sytuacji, ponieważ otrzymują dopłaty. W przyszłości, przy braku wsparcia finansowego, być może wszystkie rasy owiec będą zagrożone wyginieciem. Zdaniem autorów dopłatami w Polsce powinny być objęte wszystkie rodzime rasy owiec.

Bibliografia

- Berdychowska, G., Niemczyk, J., Szklarski, L.T. (2004). Uwarunkowania i perspektywy rozwoju owczarstwa po akcesji do Unii Europejskiej, z uwzględnieniem stanu i sytuacji tego sektora na Mazowszu. *Biuletyn owczarski Polskiego Związku Owczarskiego*, 1, 4–5.
- Borys, B. (2006). Unowocześnienie technologii produkcji owczarskiej jako czynnik wzrostu pogołowia oraz rozwoju rynku produktów owczych (s. 15–17). W: *Technologie produkcji owczarskiej*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Zootechniczne.
- Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne – ogólne zasady. Pobrane 08.08.2019 z: https://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/PB_2018/WPRE/2019/3_PRSK_2019_ogolne_zasady.pdf
- Klepacki, B. (2005). Prowadzenie efektywnych gospodarstw owczarskich po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. W: R. Niżnikowski (red.), *Poradnik dla producentów jagniąt rzeźnych*. Warszawa: Twigger Conferences.
- Klepacki, B., Rokicki, T. (2006). Determinanty rozwoju krajowej produkcji owczarskiej w opinii producentów. W: *Konsument i firma w dobie Internetu* (s. 53–56). Olsztyn: Wydział Nauk Ekonomicznych UWM.
- Komorowska, D. (2002). Ekonomia produkcji owczarskiej w Polsce. *Roczniki Naukowe SERiA*, IV, 4, 85–89.
- Musiał, W., Musiał, K. (2016). Wybrane problemy przebudowy strukturalnej rolnictwa – przykład Małopolski. *Roczniki Naukowe SERiA*, XVIII, 6, 131–138.
- Niżnikowski, R. (1994). *Chów owiec*. Warszawa: PWRiL.
- Niżnikowski, R. (1996). *Przydomowy chów owiec*. Warszawa: Multico Oficyna Wydawnicza.
- Niżnikowski, R. (red.) (2003). *Hodowla i chów owiec*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Niżnikowski, R. (red.) (2005). *Poradnik producenta jagniąt rzeźnych*. Warszawa: Twigger Conferences.
- Niżnikowski R. (red.) (2011). *Hodowla, chów i użytkowanie owiec*. Warszawa: Wydawnictwo Wieś Jutra.
- Ochrona ras rodzimych – owce. Pobrane 04.05.2019 z: <http://owce.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl>
- Rokicki, T. (2004). Produkcja owczarska jako źródło dochodów rolników. *Wieś Jutra*, 7, 9–11.
- Rokicki, T. (2005a). Gospodarstwa owczarskie w okresie i po transformacji gospodarczej. W: B. Klepacki (red.), *Procesy przystosowawcze przedsiębiorstw agrobiznesu do gospodarki rynkowej* (s. 216–220). Warszawa: Wieś Jutra.
- Rokicki, T. (2005b). Produkcja wełny w Polsce i na świecie. *Przegląd włókienniczy – Wełna, Odzież, Skóra*, 3, 21–22.
- Rokicki, T. (2006a). Kształtowanie się cen skupy i zbytu jagnięciny w Polsce. *Gospodarka Mięsna*, 9, 28–29.
- Rokicki, T. (2006b). Zmiany cen tusz jagnięcych w 2005 r. na rynku UE. *Rzeźnik polski*, 1/78, 30–32.
- Rokicki, T. (2007). Sytuacja na rynku mięsa jagnięcego na świecie w UE i Polsce. *Gospodarka Mięsna*, 3, 18–19.
- Rokicki, T. (2008a). Konkurencyjność mięsa jagnięcego na rynku UE i w Polsce. *Roczniki Naukowe SERiA*, X, 4, 362–366.

- Rokicki, T. (2008b). Produkcja owczarska jako szansa gospodarstw z przewagą trwałych użytków zielonych. *Więś Jutra*, 11, 25–26.
- Rokicki, T. (2015a). *Economic results of sheep farms in Poland*. Economic Science for Rural Development: production and cooperation in agriculture / bioeconomy / finance and taxes. Proceedings of the International Scientific Conference, 37, 86–92.
- Rokicki, T. (2015b). *Regulacja prawne dotyczące gospodarstw owczarskich w Polsce*. W: *Prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej* (s. 407–417). Warszawa: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA.
- Rokicki, T. (2015c). Sytuacja ekonomiczna gospodarstw owczarskich w Polsce. *Zeszyty Naukowe SGGW, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 111, 123–130.
- Rokicki, T. (2015d). Zmienność cen tusz jagnięcych w wybranych krajach UE. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie: Problemy rolnictwa światowego*, 15(XXX), 3, 124–131.
- Rokicki, T. (2016). Sytuacja na rynku mięsa jagnięcego w Unii Europejskiej. *Więś Jutra*, 4(189), 18–19.
- Rokicki, T. (2017). *Food security in the UE for ex ample lamb meat market*. Economic Science for Rural Development. Proceedings of the International Scientific Conference, 45, 344–350.
- Szymanowska, A., Rokicki, T., Gruszecki, T. M. (2014). Sheep production as an element of sustainable development of rural areas. *Annales of The Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*, 16, 5, 196–200.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 27.12.2019

Do cytowania – For citation:

Klepacki, B., Rokicki, T. (2019). Sytuacja gospodarstw owczarskich na Podlasiu ze szczególnym uwzględnieniem ras zachowawczych owiec [The situation of sheep farms in Podlasie region with special regard to conservation breeds of sheep]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 3, 5–18. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2019.3.5>